

PIOTR SZLANTA

Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu

Podwójna okupacja i granice kompromisu

Galicja w okresie I wojny światowej¹

ABSTRACT

During World War I, much of Galicia was occupied and incorporated by the Russia. In the spring of 1915, the armies of the Central Powers liberated most of Galicia. A brutal military regime was introduced in these areas, who looked for traitors and collaborators. The large scale of repression contributed to the undermining of loyalty that the Polish inhabitants of Galicia had towards the Habsburg monarchy. According to the author, this situation allows the thesis to be put forward that between 1914–1918 one can speak of a double occupation of this province. On the example of Artur Aulich, the president of the court in Stanisławów, who described what – in the opinion of the Austrian authorities – behavior from the period of Russian occupation was considered worthy of condemnation.

Wstęp

Dostosowanie się do warunków okupacji zawsze stanowi duże wyzwanie. Zetknięcie się z obcym wojskiem i administracją, konieczność odnalezienia się w nowych, restrykcyjnych normach prawnych, wzmożona kontrola i reglamentacja życia społecznego stawiają jednostkę przed wyzwaniami i koniecznością podejmowania decyzji obarczonych dużym ryzykiem, mogących nieść za sobą tragiczne konsekwencje. Adaptacja do nowej, nieznaney i pełnej niewiadomych rzeczywistości stanowi niełatwy proces i jest obciążająca emocjonalnie. Ludzie przyjmują najróżniejsze strategie przetrwania,

---

¹ Niniejszy tekst powstał w ramach realizacji grantu Narodowego Centrum Nauki nr 2018/29/B/HS3/02075.

a cena ludzkiego życia dramatycznie spada. Dopiero z czasem surowe za-zwyczaj realia okupacji zaczynają być traktowane przez poddane nim osoby jako składnik ich codzienności.²

Celem artykułu jest przedstawienie głównych założeń rosyjskiej polityki okupacyjnej w Galicji w latach 1914–1915 oraz postępowania austro-węgierskich władz wojskowych na terenach wyzwolonych. W badaniach nad zjawiskiem okupacji ziem polskich w okresie I wojny światowej dominują studia nad niemiecką okupacją Królestwa Polskiego po 1915 r.³ Jedyną całościową monografią poświęconą rosyjskiej kontroli Galicji w latach 1914–1917 jest książka Aleksandry Bahturiny.⁴ W stanowiącym część niniejszego artykułu studium przypadku, na przykładzie losów prezesa sądu w Stanisławowie Artura Aulichy (ur. 1850 – zm. 1921), chciałbym określić, jakie zachowania w stosunku do okupantów były dopuszczalne, a jakie uznawano za zdradę stanu. Gdzie – w przypadku urzędnika państwowego – przebiegała cienka granica pomiędzy funkcjonalną, wymuszoną okolicznościami współpracą z okupantem a działaniami noszącymi znamiona zdrady stanu? Na jakie kompromisy i w jakich kwestiach mógł on sobie pozwolić w kontaktach z Rosjanami? Które z jego zachowań i decyzji z okresu okupacji kwestionowano po wyzwoleniu? Na podjęcie takiego studium pozwala bogata dokumentacja dotycząca zarzutów stawianych Aulichowi po wyzwoleniu przechowywana w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie.

Rosyjska polityka okupacyjna w Galicji

Późnym latem i wczesną jesienią 1914 r. większość Galicji niespodzianie dla wielu jej mieszkańców znalazła się pod rosyjską okupacją – w połowie września było to ponad 80 % jej terytorium. Po ustabilizowaniu się frontu w grudniu 1914 r. jej obszary leżące na wschód od linii Tarnów – Gorlice

---

² Paweł Rodak, „Niecodzienna codzienność czasu okupacji”, *Miesięcznik Znak* 652, z. 9 (2009): 38–52. Zob. także np.: „*Fikcyjna rzeczywistość*”. *Codziennosc, światy przeżywania i pamięć niemieckiej okupacji w Polsce*, red. Anna Wolff-Powęska, Katarzyna Woniak i Robert Traba (Warszawa: Wyd. ISPAN, 2016); Katarzyna Błażowska, *Postrzeżenie totalitarnego zniewolenia. Doświadczenie wojny i okupacji w twórczości Józefa Mackiewicza* (Warszawa: Instytut Pileckiego, 2011).

³ Z najnowszych prac na ten temat zob. np. Grzegorz Kucharczyk, red., *Pierwsza niemiecka okupacja. Królestwo Polskie i kresy wschodnie pod okupacją mocarstw centralnych 1914–1918*, (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2019); Jesse Kauffman, *Iluzoryczne przymierze. Niemiecka okupacja ziem polskich w czasie I wojny światowej*, tłum. Jan Kabat (Warszawa: PIW, 2018); Arkadiusz Stempin, *Próba „moralnego podboju” Polski przez cesarstwo niemieckie w latach I wojny światowej* (Warszawa: Neriton, 2013).

⁴ Александра Бахтурина, *Политика Российской Империи в Восточной Галиции в Годы Первой Мировой Войны* (Москва: Аiro-XX, 2000).

pozostawały pod rosyjską kontrolą.⁵ Rosjanie nie traktowali swojej obecności na tych terenach jako tymczasowej. Od początku wojny wojska carskie głosiły hasła wyzwolencze i posługiwały się retoryką pańsłowiąską. 18 sierpnia 1914 r. głównodowodzący rosyjski wielki książę Mikołaj Mikołajewicz wydał do Rusinów galicyjskich odezwę, w której głosił, że chce ich wyzwolić.⁶ Dowódca Frontu Południowo-Zachodniego gen. Aleksander Iwanow wezwał podległych sobie żołnierzy do dobrego traktowania ludności „ruskiej” Galicji Wschodniej, która używa „małorosyjskiego dialektu” i stanowi większość tamtejszego społeczeństwa.⁷ Wyznaczony przez cara generał-gubernator Gieorgij Bobriński zadeklarował przyłączenie Galicji do Rosji. Jak stwierdził publicznie 13 października w odpowiedzi na mowę prezydenta Lwowa Tadeusza Rutkowskiego: „Przedewszystkiem Galicya Wschodnia i Łemkowszczyzna jest odwieczną częścią jednej Wielkiej Rusi. Na ziemiach tych ludność rdzenna była zawsze rosyjska: administracja tych ziem powinna być na zasadach rosyjskich. Będę tu wprowadzał rosyjski język, rosyjskie prawo i ustrój”.⁸ Inkorporowane ziemie zostały podzielone na gubernie.⁹ W kwietniu 1915 r., po upadku twierdzy Przemyśl, odwiedził je sam car Mikołaj II, deklarując oficjalnie, że nie ma odtąd Galicji, ale tylko jedyna, rozciągająca się do Karpat, wielka Rosja.¹⁰ W związku z tym galicyjskim miastom starano się nadać rosyjski wygląd poprzez eliminację z przestrzeni publicznej symboli władzy austriackiej (orłów, popiersi i portretów cesarza Franciszka Józefa I oraz członków jego rodziny), wywieszanie rosyjskich flag podczas dni galowych, nakaz rosyjskojęzycznych szyldów na sklepach. Podobnie wprowadzono rosyjskie napisy na dworcach kolejowych, a w niektórych miejscowościach (np. Brodach) tabliczki z na-

⁵ Rudolf Jeřábek, „Militärisches Potential und Kriegsverlauf 1914/1915,” w *Die Habsburger Monarchie 1848–1918*, t. 11, *Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*, t. 1, *Der Kampf um die Neuordnung Mitteleuropas*, cz. 1, *Vom Balkankonflikt zum Weltkrieg*, wyd. Helmut Rumpler (Wien: ÖAW, 2016), 209–238; Lothar Höbelt, „So wie wir haben nicht einmal die Japaner angegriffen. Österreich-Ungarns Nordfront 1914–1915,” w *Die Vergessene Front. Der Osten 1914/15. Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*, red. Gerhard P. Groß (Paderborn: Schöningh, 2006), 87–120.

⁶ Michał Bobrzyński, *Wskreszenie państwa polskiego. Szkic historyczny*, t. 1, *Lata 1914–1918* (Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1920), 15.

⁷ Anna Krochmal, „Społeczność greckokatolicka w Galicji w okresie inwazji rosyjskiej (1914–1915),” *Miscellanea Historico-Archivistica* 21 (2014): 244.

⁸ *Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej. Sierpień 1914 r. – styczeń 1915 r.* (Szwajcaria: Humanitas, 1915), 29. Swoją drogą takie jednostronne decyzje władz okupacyjnych przed zawarciem pokoju i ewentualną cesją terytorialną z punktu widzenia prawa międzynarodowego były nielegalne.

⁹ „Nowa administracja kraju,” *Kurjer Lwowski*, wrzesień 18, 1914.

¹⁰ Bohdan Janusz, *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3 IX 1914–22 VI 1915)* (Lwów: Gebethner i Wolff, 1915), 246 i n.

zwami ulic.¹¹ Z witryn zakładów fotograficznych zniknąć miały zdjęcia c.k. żołnierzy, a na ulicach nie można było nosić żółto-czarnych wstążek (barw dynastii habsburskiej). Usuwano także skrzynki pocztowe z austriackim herbem, a listonoszom z tego samego powodu nakazano zdanie ich dotychczasowych toreb służbowych. W dalszej kolejności planowano demontaż i wywóz polskich pomników oraz przeniesienie polskiego uniwersytetu ze Lwowa do Warszawy.¹² Na terenach okupowanych wprowadzono rubla, czas petersburski oraz obowiązujący w Rosji ruch prawostronny. Pobierano również podatki.¹³ Po kilku miesiącach okupacji do sądownictwa i szkolnictwa zaczęto wprowadzać język rosyjski.¹⁴

Mimo deklaracji o poszanowaniu interesów wszystkich grup etnicznych zamieszkujących Galicję¹⁵ praktyka była zgoła odmienna. Pod kierownictwem przybyłego z Chełma biskupa Eulogiusza wśród ludności rusińskiej/ukraińskiej promowano prawosławie, nie naruszając przy tym praw Kościoła rzymskokatolickiego.¹⁶ Szczególną niechęć czy wręcz wrogość Rosjanie okazywali Żydom. Dochodziło do pogromów, rabunków mienia i szykan. Na podstawie niepełnych danych wydaje się, że Żydówki częściej niż reprezentantki innych grup religijnych padały ofiarą gwałtów. Żydów zwalniano z posad państwowych (np. w marcu 1915 r. z sądownictwa) oraz

¹¹ Maria Lubomirska, *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914–1918* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2001), 118–119.

¹² Jerzy Pająk, *Od autonomii do niepodległości. Kształtowanie się postaw politycznych i narodowych społeczeństwa Galicji w warunkach Wielkiej Wojny 1914–1918* (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2012), 96–107.

¹³ Janusz, *Dokumenty urzędowe rosyjskiej okupacji Lwowa* (Lwów: Nakładem wydawcy, Księgarnia Akademicka, 1916), 29, 32; Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: AN w Krakowie), Zbiór Profesora Teofila Klimy (dalej: Zb.KL), sygn. 29/680/0/-/12, Obwieszczenie magistratu miasta Lwowa z 12 XII 1914 r., pod.[pisał Tadeusz] Rutkowski, b.p.

¹⁴ AN w Krakowie, Zb.KL, sygn. 29/680/0/-/12, Postanowienie obowiązujące dla miejscowych instytucji sądowych na zajętych przez wojska rosyjskie częściach Galicji zatwierdzone przez Zwierzchniego Wodza Naczelnego dnia 24 lutego 1915, b.m.; Obwieszczenie P. Wojennego Generał-Gubernatora Galicji, hr. Bobrińskiego 4(17).XII.1914. Podaje je do wiadomości Gradonaczanik Skałon, b.m.; Mark von Hagen, *War in a European Borderland. Occupations and Occupations Plans in Galicia and Ukraine, 1914–1918* (Washington: University of Washington Press, 2007), 26–27; Aleksander Achmatowicz, *Polityka Rosji w kwestii polskiej w pierwszym roku Wielkiej Wojny 1914–1915* (Warszawa: Neriton, 2003), 348–391.

¹⁵ „O Galicji. Generał-Gubernator hr. Bobriński i poseł Czichaczew,” *Gazeta Narodowa*, czerwiec 4 (19), 1915; „Wywiad z gen. Gub. hr. Bobrińskim,” *Gazeta Narodowa*, sierpień 4 (20), 1915.

¹⁶ Pająk, *Od autonomii*, 107–117; Włodzimierz Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007), 615–699; Adam Szczupak, *Grekokatolicka diecezja przemyska w latach I wojny światowej* (Kraków: Historia Iagellonica, 2015), 101–127.

ograniczano możliwości swobodnego przemieszczania się.¹⁷ Prześladowano także nieliczną grupę galicyjskich Niemców.¹⁸

Rosjanie obsadzili jedynie główne urzędy, nakazując austriackim urzędnikom pozostanie na stanowiskach i wykonywanie pracy zgodnie z austriackim prawem. Mieli jednak okazywać lojalność wobec nowych porządków i pozostawać pod nadzorem „energicznych oficerów sztabowych”.¹⁹ Chodziło o zapewnienie w miarę normalnego i stabilnie funkcjonującego zaplecza frontu. Rosyjska administracja na terenach okupowanych była niedołna, słabo przygotowana do nowych zadań i skorumpowana. Sam Bobriński żalił się Stanisławowi Grabskiemu, politykowi endeckiemu, który jawnie opowiedział się po stronie okupantów, że przysłano mu na pomoc kanalie. Dla przykładu komendant Lwowa płk Aleksiej Skałon szantażem wymuszał od żydowskich kupców łapówki.²⁰ Władze carskie starały się ustabilizować nastroje na podbitych terenach poprzez poprawę aprowizacji, w tym rozdawnictwo żywności. Regulowano także ceny żywności, ustawiając taryfy maksymalne. W pierwszej kolejności okupanci starali się zaskarbić sobie sympatię najuboższych mieszczan i chłopów. Tolerowano grabieże i dewastacje opuszczonych ziemiańskich dworów czy mieszkań przez chłopów i miejski proletariat. Obiecywano przeprowadzenie reformy rolnej.²¹ Jak oceniał Tadeusz Tertil, prezydent okupowanego Tarnowa, rosyjscy oficerowie „starali się szczodrobliwością i obietnicami gór złotych, ująć sobie niższe, biedniejsze warstwy społeczne”.²² Z kolei pochodzący z Jasła prawnik i poseł do austriackiego parlamentu Ignacy Steinhaus oceniał, że Rosjanie przez miesiące okupacji sączyli propagandę. Polskiej inteligencji

---

¹⁷ Peter Holquist, „The Role of Personality in the First (1914–1915) Russian Occupation of Galicia and Bukovina,” w *Anti-Jewish Violence. Rethinking the Pogrom in East European History*, red. Jonatan Dekel-Chen et al. (Bloomington: Indiana University Press, 2010), 52–74; Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War* (Cambridge MA-London: Harvard University Press, 2011), 94–95; Pająk, *Od autonomii*, 136–142; Alexander Watson, *A Ring of Steel. Germany and Austria-Hungary in World War I* (Oxford: Penguin Books Ltd, 2015), 195; Józef Białynia-Chołoddecki, *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i wspomnień* (Lwów: Redakcja, 1930), 105.

¹⁸ Isabel Roskau-Rydel, red., *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau* (Berlin: Siedler, 1999), 152–160.

¹⁹ McMeekin, *The Russian*, 26.

²⁰ Stanisław Grabski, *Pamiętniki*, cz. 1 (Warszawa: Czytelnik, 1989), 259–260; An-Ski, *Tragedia Żydów galicyjskich w czasie I wojny światowej. Wrażenia i refleksje z podróży po kraju* (Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 2010), 209–210.

²¹ Helena Jabłońska, *Dziennik z oblężonego Przemysła 1914–1915* (Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu, 1994), 270; Pająk, *Od autonomii*, 129.

²² AN w Krakowie oddział w Tarnowie, Zbiór materiałów „Tarnoviana” (Varia), sygn. 33/226/0/V.2., Do c.k. Nadprokuratorzy Państwa w Krakowie czasowo w Ołomuńcu do L:1743/15, b.m., b.d., b.p.

obiecywali autonomię, mniejsze podatki, organicznie wpływów żydowskich i niemieckich oraz zatrudnienie w administracji autonomicznego Królestwa Polskiego (do którego miano przyłączyć zachodnią Galicję), chłopów zaś mamili wizją podziału majątków ziemian, którzy uciekli przed nacierającą armią rosyjską oraz rozdaniem zboża na zasiew. Żydzi za to byli straszliwie maltretowani i upokarzani, np. poprzez nakaz sprzątania ulic i kloak gołymi rękami. Samego Steinhausa, który wkrótce po wyzwoleniu przyjechał do rodzinnego Jasła, własny służący nie powitał ze szczególnym entuzjazmem, gdyż, jak się wkrótce okazało, Rosjanie podarowali mu mieszkanie i meble... jego pracodawcy.²³

Niezależnie od przynależności etnicznej czy wyznawanej religii mieszkańcom Galicji dawały się we znaki drożyna i przemoc wobec cywilów, której symbolem stała się nahajka (od ros. *нагайка*, rodzaju bicza), czy konfiskaty mienia. W przypadku nieposłuszeństwa wobec władzy groziła im także deportacja w głąb Rosji lub sąd polowy.²⁴

Represje i ograniczenia autonomii Galicji po wyzwoleniu spod rosyjskiej okupacji

Od samego początku konfliktu, zwłaszcza w okresie wojny manewrowej, w strefie przyfrontowej austro-węgierskie wojsko wymierzało natychmiastową sprawiedliwość za zdradę, jaką była – najczęściej wyimaginowana – współpraca z wrogiem. Jak pisała arystokratka Matylda Sapieżyna: „rozpalone ognisko na polu, garnek, bielizna na płocie, chłop spytany przez wojsko znienacka o drogę dający źle odpowiedź – to posądzenie o konszachty z wrogiem”.²⁵ W ocenie podejrzliwości i bezwzględności c.k. armii wobec chłopstwa wtórował arystokratce rotmistrz ułanów Wojciech Kossak: „Szpiegów widziano wszędzie i we wszystkich: ksiądz, dziedzic, chłop, bez różnicy. Wisielce na drzewach przydrożnych, na rynkach małych miasteczek znaczyły drogi naszych pochodów. Zardzewiała łopata, podniesiona przez chłopą na jego polu, telefoniczny drut, których tyle po ścierniskach i rolach leżało, zerwany chociażby ramicą krowy, wszystko to były zbrodnie, które sądził *Standrecht* (sąd polowy)”.²⁶

²³ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staats Archiv (dalej: AT-OeStA/HHStA), Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918, Ministerium des Äußern, Politisches Archiv, PA I: Allgemeines und Osterreich-Ungarn (1848–1918) (dalej: PA I) 815: Krieg 1: Interne Maßnahmen, Memorandum „Persönliche Eindrücke aus Galizien”, b.m., b.d.

²⁴ Janusz, *Dokumenty*, 37; Stanisław Srokowski, *Z dni zawieruchy dziejowej 1914–1918* (Kraków: Księgarnia Geograficzna Orbis, 1932), 92–93, 54.

²⁵ Matylda Sapieżyna, *My i nasze Siedliska* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008), 236.

²⁶ Wojciech Kossak, *Wspomnienia* (Warszawa: PAX, 1971), 284. O szpiegomani szerzej zob. np. Włodzimierz Borodziej i Maciej Górny, *Nasza wojna. Europa Środkowo-Wschodnia 1912–1916*, t. 1, *Imperia* (Warszawa: WAB, 2014), 115–125; Piotr Szlanta, „Maruderzy armii

Latem 1915 r. w wyniku przełamania, do jakiego doszło między Gorlicami a Tarnowem, większość Galicji (wyłączywszy Tarnopol z okolicami, z którego wyparto wojska rosyjskie dopiero w początkach 1917 r.) została wyzwolona. Natychmiast po ustąpieniu wojsk rosyjskich tak cywilne, jak i wojskowe władze austro-węgierskie przystąpiły do oceny postawy, zwłaszcza austriackich urzędników państwowych z okresu okupacji. Części z nich zarzucono zdradę stanu albo co najmniej niewystarczająco lojalne stanowisko wobec monarchii habsburskiej. Zwłaszcza wojska austro-węgierskie z zapałem rozpoczęły wymierzanie sprawiedliwości faktycznym lub często wymagowanym kolaborantom, obarczając ich główną odpowiedzialnością za klęski wojenne monarchii naddunajskiej w pierwszych miesiącach wojny. W samym Lwowie przeprowadzono setki aresztowań i liczne procesy.²⁷

Według Leona Bilińskiego dowódca c.k. 4 Armii arcyks. Józef Ferdynand kazał wieszać na ślepo w każdej wsi w Galicji Zachodniej chłopów przed kościołami.²⁸ Arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski w swych dziennikach określił arcyksięcia mianem wroga Polaków i *wieszatiela*. Ten ostatni przydomek, oznaczający po rosyjsku „wieszający”, pierwotnie nadał generał gubernatorowi wileńskiemu Michaiłowi Murawjowowi, który zasłynął z brutalnego tłumienia powstania styczniowego na Litwie i stawiania licznych szubienic.²⁹ Z kolei były namiestnik Galicji i historyk Michał Bobrzyński pisał o tym okresie: „Osobliwą przyjemność sferom wojskowym sprawiał każdy pozór posądzenia Polaków o zdradę Austrii. Bóg jeden wie, ile ludzi tej manii prześladowczej padło ofiarą. Po odzyskaniu Lwowa, który zakosztował systemu rusyfikacyjnego, powracające wojska austriackie przyjął z zapałem, pierwszym krokiem tego wojska było zarządzenie śledztwa przeciw Polakom podejrzanym o zawiązywanie stosunków z władzami rosyjskimi”.³⁰ Sytuację w wyzwolonym Brzesku w czerwcu 1915 r. tak komentował ziemianin Jan Hupka: „Duch tu dobry, choć nabierało się dużo goryczy przeciw władzom wojskowym austriackim, które każdego podejrzewały o zdradę i postawiwszy na rynku szubienicę, wieszały bez liku i bez miary [...] W ogóle utrzymują wszyscy, że gorszy był najazd austriacki jak

---

informacyjnej. Plotki podczas kryzysu lipcowego w 1914 r. i pierwszych dni Wielkiej Wojny,” *Przegląd Historyczny* 111, z. 2 (2020): 382–399.

²⁷ Christoph Mick, *Kriegserfahrungen in Einer Multiethnischen Stadt. Lemberg 1914–1947* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2011), 135–146.

²⁸ Leon Biliński, *Wspomnienia i dokumenty*, t. 1 (Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, 1924), 285.

²⁹ Aleksander Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, red. Józef Glemp, Tadeusz Krawczak i Ryszard Świętek (Kraków: Platan, 2000), 287.

³⁰ Bobrzyński, *Wskreszenie*, 77.

rosyjski”.³¹ Taką ocenę potwierdzał Steinhaus, który pisał o „rządach soldateski” po wyzwoleniu. Władze wojskowe miały być nieufne wobec władz cywilnych i w każdym widzieć zdrajcę lub szpiega. W opinii posła porównanie zachowania się armii rosyjskiej i austro-węgierskiej wobec cywili w Galicji nie zawsze wypadało na korzyść tej drugiej.³²

Szczególnie źle zapisał się w pamięci Galicjan żołnierze węgierskiej obrony krajowej, czyli Honwedzi. Jak pisał ziemianin Wincenty Daniec: „W Galicji nie ma dworu i gospodarza, gdzie szli honwedzi, aby nie zostawili śladów dzikości i rabunków [...] Kamienie i drzewa płaczą w Galicji tam, któredy szli Węgrzy. W Galicji były wsie, gdzie wszystkie kobiety gwałcili, następnie wieś otaczali, podpalali, a kto się, życie ratując wychylił, strzelali – dziecko czy starzec, kobieta czy mężczyzna. Hunowie w pierwotnej postaci”.³³ Z kolei galicyjscy chłopci powtarzali: „źli są Moskale, źli są Niemcy, ale najgorsze bestie to są honwedzi”.³⁴ Według polityka i ziemianina spod Tarnobrzegu Zygmunta Lasockiego w arbitralnych aresztowaniach oraz egzekucjach bez śledztwa i sądu celowali Węgrzy, którzy nie byli w stanie porozumieć się z ludnością miejscową. Za dowód rzekomej zdrady wystarczyło kilka rubli lub legitymacja wójta wydana przez władze okupacyjne znalezione przy przeszukaniu w kieszeni chłopca. Za wrogi stosunek do armii uznawano np. brak odpowiedzi ze strony chłopca na zadane mu w obcym języku pytanie czy wyrażanie niezadowolenia z powodu zniszczenia lub konfiskaty jego mienia.³⁵

Odnosząc się podczas debaty w Izbie Panów do zachowania wojska po wyzwoleniu Galicji spod rosyjskiej okupacji wiosną 1915 r., wspomniany wyżej Leon Biliński stwierdził: „Radość [z wyzwolenia – P.Sz.] była duża, ale nie trwała długo, ponieważ pierwsze, co robiono, to [...] zaczynało wieszac. Gdy wyzwolono miasto, po pierwsze wieszano”.³⁶ Sądy polowe rzeczywiście nader chętnie ferowały wyroki śmierci, często na podstawie niezweryfikowanych donosów. Za informacje o kolaborantach proponowano nawet do 250 koron. Nie sposób podać dokładnej liczby ofiar represji, lecz

³¹ Jan Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie kombatanta* (Lwów: Księgarnia Gubrynowicz i syn, 1937), 89.

³² AT-OeStA/HHStA, PA I 815, Memorandum „Persönliche Eindrücke aus Galizien”, b.m., b.d.

³³ Wincenty Daniec, *Pamiętniki przeżyć wielkiej wojny*, cz. 1 (Rzeszów: Nakładem autora, 1926), 79, 140.

³⁴ Wacław Sobieski, *Dzieje Polski*, t. 3 (Warszawa: Zorza, 1925), 125.

³⁵ Zygmunt Lasocki, *Polacy w austriackich obozach barakowych dla uchodźców i internowanych* (Kraków: nakład autora, 1929), 74ff., 142–143.

³⁶ *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrates 1917–1918, XXII. Session* (Wien: Staatsdruckerei, 1918), 1224.

w dyskursie publicznym szacowano ją na od 30 do 60 tysięcy. Takimi danymi posługiwał się m.in. poseł do Rady Państwa Władysław Długosz.³⁷

Dla przykładu, w Tarnowie o zdradę oskarżono ośmiu mieszkańców miasta. Pięciu uznano winnymi i 19 maja 1915 r. (czyli niespełna dwa tygodnie po wyzwoleniu miasta) powieszono. Wśród nich znalazł się nauczyciel miejscowego gimnazjum Bolesław Łazarski, który wziął udział w uroczystościach wojskowo-politycznych z okazji upadku twierdzy Przemyśl, jakie odbyły się w mieście 23 marca. Do tego przyjmował w domu rosyjskiego oficera, który był jego zięciem i przypadkowo stacjonował w okupowanym Tarnowie.³⁸

Wojskowym nie wystarczyło jedynie ukaranie zdrajców ojczyzny. Dążyli do zmian systemowych w państwie. Już od jesieni 1914 r. Naczelna Komenda Armii (*Armeeoberkommando*) rościła sobie prawo do wywierania decydującego wpływu na życie polityczne kraju. Winę za klęski wojenne chętnie przypisywano nieefektywnemu systemowi politycznemu monarchii naddunajskiej i nieudolności władz cywilnych w zwalczaniu antypaństwowych i separatystycznych nastrojów wśród części poddanych Franciszka Józefa I.³⁹ Konstatacja ta dotyczyła zwłaszcza Galicji. Naczelny dowódca armii austriackiej arcyks. Fryderyk jeszcze w lutym 1915 r. wyraził pogląd, że po wyzwoleniu Galicji wschodniej spod rosyjskiej okupacji nie można pozwolić na powrót polskiej administracji. Obawiano się, że jeśli się nie zrobi tego zdecydowanie, to natychmiast wrócą polscy starości, sprzyjający ruchowi staroruskiemu i zwalczający Ukraińców.⁴⁰

Taką politykę starano się realizować po wyparciu wojsk rosyjskich. Latem 1915 r. nastąpiła symboliczna zmiana na szczytach władzy. Powołując się na względy wojskowe, cesarz odwołał bowiem Witolda Korytowskiego ze stanowiska namiestnika Galicji. Zastąpienia go wojskowym domagał się od monarchy jeszcze w październiku 1914 r. arcyksiążę Fryderyk.⁴¹ Oficjalnym

³⁷ *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauser der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1918*, t. 3 (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1918), 3137; Roman Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa polskiego*, t. 1 (Warszawa: Instytut Romana Dmowskiego, 1988), 205.

³⁸ Feliks Kiryk i Zygmunt Ruta, red., *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, cz. 2 (Tarnów: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1983), 202, 212–213; zob. także: Waław Szczepanik, „Życie codzienne w okupowanym mieście-Tarnów w rękach rosyjskich (10 listopada 1914 – 6 maja 1915),” w *Wielka Wojna poza linią frontu*, red. Daniel Grinberg, Jan Snopko i Grzegorz Zackiewicz (Białystok: IHNPUwB, 2013), 307–320.

³⁹ Manfred Rauchensteiner, *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie* (Wien: Böhlau, 2013), 441–449.

⁴⁰ AT-OeStA/HHStA, PA I 1064: Vertreter des Ministeriums beim AOK und auf Kriegsschauplätzen, List Leopolda von Andriana do MSZ, Cieszyn, 24 II 1915 r., b.p.

⁴¹ Józef Buszko, „Witold Korytowski (1850–1923),” iPSB, dostęp czerwiec 30, 2022, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/witold-korytowski>.

powodem odwołania Korytowskiego była nadzwyczajna sytuacja wywołana wojną, która wymagała postawienia na czele administracji żołnierza. Jednak prawdziwą przyczynę stanowiło panujące wśród wiedeńskich elit przekonanie, że należało położyć kres samowładzy Polaków w Galicji.⁴² Następcą Korytowskiego został generał Hermann von Colard, zastąpiony odpowiednio w latach 1916 i 1917 przez generałów Ericha von Dilerera i Karla von Huyna. Cała trójka na różnych etapach swojej kariery służyła przez kilka lat w jednostkach na terenie Galicji i mniej lub gorzej знаła tamtejsze stosunki. Jak ocenił Leopold von Andrian, Colard był gubernatorem na wzór rosyjski, a jego nominacja była ciosem w polskie przywileje.⁴³ Z tych trzech powyżej wymienionych wojskowych polska opinia publiczna najlepsze zdanie miała o Dilerze.⁴⁴ Także według niemieckich dyplomatów Diler okazał się zbyt propolski. Został odwołany w lutym 1917 r., gdyż wolał iść na emeryturę, niż przykładać rękę do prowadzonych w Galicji od kilku tygodni bezwzględnych konfiskat żywności.⁴⁵

Równolegle w administracji cywilnej w Galicji od samego początku wojny istniała odrębna administracja wojskowa. Cała prowincja jako teren działań wojennych została w sierpniu 1914 r. uznana przez ministra wojny za tzw. obszar armii w polu (*Bereich der Armee im Felde*). Działała tam administracja wojskowa podległa Naczelnej Komendzie Etapów (*Etappenoberkommando*). Do jej zadań należało jak najbardziej efektywne spożytkowanie gospodarcze terenów znajdujących się na tyłach frontu na rzecz zaopatrzenia walczącego wojska w żywność i surowce wojenne, rozbudowa i utrzymanie linii komunikacyjnych (kolei, dróg, sieci telefonicznych), zapewnienie bezpieczeństwa publicznego czy zwalczanie chorób zakaźnych. Zgodnie z regulaminem, w bezpośredniej bliskości frontu (do 60 km) wyznaczano obszar operacyjny (*Operationsbereich*) oraz obszar etapowy (*Etappenbereich*).⁴⁶

⁴² Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes w Berlinie (dalej: PAAA), Deutsches Reich-Zentrale, Abteilung IA, 20 Österreich, RZ 201/8974 (dalej: RZ 201/8974), List Heinricha Tschirschky'ego do Theobalda Bethmanna-Hollwega, Wiedeń, 26 VII 1915 r., b.p. Opisując te nastroje, konserwatywny polityk i członek Naczelnego Komitetu Narodowego Władysław Jaworski pod datą 23 X 1915 r. zanotował w swym dzienniku: „W Wiedniu mają nas wszystkich za zdrajców”. Zob.: Władysław Leopold Jaworski, *Diariusz 1914–1918* (Warszawa: Oficyna Naukowa, 1997), 65.

⁴³ AT-OeStA/HHStA, PA I 1064, List Leopolda von Andriana do Stephana Buriana, Kraków, 30 VII 1915 r., b.p.

⁴⁴ Kumaniecki, *Czasy lubelskie*, 7; Bobrzyński, *Wskreszenie*, 78.

⁴⁵ PAAA, RZ 201/8974, List [imienia nie ustalono] Wedla do Theobalda Bethmanna-Hollwega, Wiedeń, 27 II 1917 r., b.p.; List [imienia nie ustalono] Heinze do Theobalda Bethmanna-Hollwega, Lwów, 2 III 1917 r., b.p.

⁴⁶ Szerzej zob. Jan Błachnio, „Austro-węgierskie służby tyłowe w kampanii karpackiej 1914–1915,” (praca doktorska, Uniwersytet Warszawski, 2021), 44–46, mps.

Austro-węgierscy wojskowi po wyzwoleniu większości Galicji wiosną 1915 r. rościli sobie prawo do całkowitej swobody działań na obszarach wyzwolonych, zrzucając na rzekomo nielojalną postawę mieszkańców Galicji dużą dozę odpowiedzialności za klęski militarne pierwszych miesięcy wojny. Minister kolei ponownie wprowadził język niemiecki jako służbowy na kolejach galicyjskich. Ograniczono także stosowanie polskiego w administracji.⁴⁷

Według represjonowanego działacza endecji Bogusława Longchamps: „Zapanował powszechny system szpiegowski, «czarne gabinety», tłumienie swobodnej myśli. Znow u władzy ukazały się jakby figury z powieści Lama, zniemczeni Czesi, złośliwi Niemcy czescy i ciężko myślący Styryjczycy. Zaczęło się panowanie K-Stelle [wywiadu, od *Kriegsstelle* – P.Sz.], a co gorsze, bo hańbą okrywające własne społeczeństwo. Więzienia wojskowe zaczęły zapełniać się zacnymi i wybitnymi ludźmi”⁴⁸ Napięcia w relacjach mieszkańców Galicji z wojskiem austro-węgierskim potwierdzają także liczne źródła proveniencji austriackiej. Autor memorandum pod koniec 1915 r. donosił, że we Lwowie brakowało poczucia więzi między wojskowymi a cywilami. Wojsko nie interesowało się losem cywilów podczas zimy, nie dbając o zapewnienie wystarczających dostaw zboża, opału czy paszy i celowo okazując ostentacyjne lekceważenie organom władzy cywilnej.⁴⁹

Z drugiej strony komendant Lwowa gen. Adalbert Letovsky narzekał, że wszelka dobroczynność Polaków z Galicji i obszarów Królestwa Polskiego okupowanych przez wojska austro-węgierskie była kierowana wyłącznie do Legionów Polskich, z wyłączeniem regularnej c.k. armii, *Landwehry* czy *Landsturmu*. W istnieniu odrębnych instytucji pomocowych dla tej formacji narodowej widział niebezpieczny separatyzm i sugerował ich likwidację.⁵⁰

Wojsko austro-węgierskie uważało Ukraińców za grupę narodową wierną państwu (*staatserhaltenes Element*), stanowiącą przeciwwagę dla elementów wywrotowych – w tym Polaków – oraz rubież obronną na wschodnich kresach państwa. Zdaniem przedwojennego konsula austro-węgierskiego w Warszawie, podczas wojny specjalisty do spraw polskich przy Naczelnej Komendzie Armii, Leopolda von Andriana, kultywowanie polskiego

⁴⁷ Hupka, *Z czasów*, 103; Kakowski, *Z niewoli*, 287.

⁴⁸ Cyt. za: Adam Wątor, *Narodowa Demokracja w Galicji do 1918* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe US, 2002), 329.

⁴⁹ AT-OeStA/HHStA, Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918, Ministerium des Äußern, Politisches Archiv, PA XL: Interna (dalej: PA XL) 193: Korrespondenz mit den k.u.k. inneren Behörden, Memorandum „Die Zustände in Lemberg”, b.m, b.d., b.p.

⁵⁰ *Ibid.*, List komendanta Lwowa Adalberta Letovsky’ego z 10 XII 1915 r., b.p.

nacjonalizmu w Galicji przed 1914 r. osłabiło przywiązanie Polaków do monarchii habsburskiej.⁵¹

Casus Artura Aulich

Jak oceniał w raporcie z odbytej zaraz po wyzwoleniu podróży służbowej po Galicji wschodniej Andrian, urzędnicy austriaccy podczas okupacji zachowali się generalnie poprawnie. Jedynie w Stanisławowie miało być wielu zwolenników Rosji. Nawet dyrektor tamtejszej policji miał zdradzić i przejść na stronę Rosjan.⁵² W mieście podczas okupacji miało dochodzić do wielu bankietów pojednania polsko-rosyjskiego i wznoszenia na nich toastów w tym duchu. Podobne wypadki miały miejsce w Kołomyi, Stryju, Drohobyczu, Borysławiu i Rudkach, choć miało tam pozostać mniej polskiej inteligencji niż w Stanisławowie. Reasumując, oceniał, że spośród Polaków tylko kilku Podolaków (wschodnio-galicyskich konserwatystów) jawnie zdradziło, inni zaś w większości w sposób niegodny starali się zaskarbić sobie przychylności Rosjan i zachowywali się biernie. Za to duchowieństwo postępowało nienagannie i pozostało lojalne wobec państwa, inteligencja polska zaś była podzielona i silne wpływy miała wśród niej skłaniająca się ku Rosjanom narodowa demokracja. „W Galicji szacunek wobec austriackiej idei państwowej stopniowo spadał” – kończył swój raport dyplomata.⁵³

Wśród tysięcy osób podejrzanych o zdradę państwa podczas rosyjskiej okupacji znajdował się prezes Sądu Okręgowego w Stanisławowie Artur Aulich.⁵⁴ Urodził się w tym mieście 27 grudnia 1850 r. w rodzinie urzędniczej. Po zakończeniu studiów prawniczych, odbyciu stosownych praktyk, zdaniu przewidzianych prawem egzaminów 15 sierpnia 1874 r. złożył przysięgę i rozpoczął służbę w austriackim wymiarze sprawiedliwości. W aktach personalnych brak informacji o tym, czy odbył służbę wojskową. Podczas swej

⁵¹ Szerzej zob. np. Szlanta, „Der lange Abschied der Polen von Österreich,” w *Die Habsburger Monarchie 1848–1918*, t. 11, *Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*, t. 2, *Vom Vielvölkerstaat Österreich-Ungarn zum neuen Europa der Nationalstaaten*, red. Helmut Rumpler (Wien: ÖAW, 2016), 813–851; Szlanta, „«Najgorsze bestie to są Honwedycy». Ewolucja stosunku polskich mieszkańców Galicji do monarchii habsburskiej podczas I wojny światowej,” w *Galicyskie Spotkania 2011*, red. Urszula Jakubowska (Zabrze: Infortedititions, 2011), 161–179.

⁵² Brak potwierdzenia tej informacji w innych źródłach.

⁵³ AT-OeStA/HHStA, PA I 1064, Teczka Legationsrat von Andrian, List Leopolda von Andriana do Stephana Buriana, Kraków, 26 VII 1915 r., b.p. [tłum. P.Sz.]

⁵⁴ Aulich nie był jedyną osobą ze stanisławowskiego *establishmentu*, która miała problemy z austriackim wymiarem sprawiedliwości po wyzwoleniu. Zob. np. Tomasz Pudłocki, „Donosielsztwo, niespełnione ambicje czy zdrada stanu? Problemy środowiska oświatowego Stanisławowa w latach 1914–1915 w świetle śledztwa przeciwko dyrektorowi I gimnazjum Michałowi Jezienickiemu,” *Krakowskie Pismo Kresowe* 12 (2020): 81–102.

długiej kariery zawodowej Aulich pełnił różne funkcje w galicyjskich sądach w Glinianach, Lwowie, Radziechowie, Złoczowie i Stryju, pnąc się powoli po szczeblach hierarchii urzędniczej. Jej zwieńczeniem była nominacja w czerwcu 1910 r. na prezesa Sądu Okręgowego w rodzinnym Stanisławowie i nadanie mu tytułu radcy dworu. W aktach personalnych deklarował znajomość języków polskiego, niemieckiego i „ruskiego” czyli ukraińskiego.⁵⁵ Latem 1914 r. mający umiarkowane konserwatywne poglądy Aulich miał zatem za sobą ponad 40 lat służby państwowej i szykował się już do przejścia na emeryturę. Mimo wybuchu wojny został w Stanisławowie, leżącym przecież niespełna 100 km od granicy. Decyzja o pozostaniu w mieście mogła wynikać z bardzo szybkich postępów rosyjskiej 8 Armii, która natarła zza granicznego Zbrucza w kierunku zachodnim, bardzo szybko przełamując kolejne pozycje obronne wojsk cesarsko-królewskich.⁵⁶ W prasie aż do ostatnich godzin przed wkroczeniem Rosjan panował urzędowy optymizm. Cenzura wojenna i brak wiarygodnych informacji dawały pożywkę plotkom. Jak grzmiał *Kurjer Stanisławowski* w artykule „Plotkarze” z 16 sierpnia 1914 r.: „Nie można znaleźć dość słów potępienia dla tych plotkarzy, którzy bezustannie wymyślają i powtarzają różne bezmyślne wieści. A wszystkie te plotki, zaczynające się od słów: «przyszła pewna wiadomość», powstają w wyobraźni ludzi lekkomyślnych lub złej woli. Zwracamy uwagę, że szerzenie fałszywych wiadomości wojennych i innych jest obecnie bardzo surowo karane”.⁵⁷

Jednak już niespełna miesiąc po wypowiedzeniu wojny i dwa tygodnie po rozpoczęciu przez obie strony wojujące działań operacyjnych na dużą skalę 3 września 1914 r. do miasta wkroczyły zwycięskie wojska rosyjskie. Okupacja miasta, z krótką 11-dniową przerwą (20 lutego – 3 marca 1915 r.), trwała do 8 czerwca 1915 r. W tym czasie Aulich pozostawał w mieście, wciąż stojąc na czele miejscowego wymiaru sprawiedliwości. Na życzenie Rosjan oraz w interesie publicznym, wobec wzrastającej liczby rabunków, Aulich 12 października 1914 r. zdecydował o wznowieniu pracy sądu w Stanisławowie. Zgodnie z regulacjami rosyjskimi stosował austriackie prawo i procedury, ale wyroki zapadały nie w imię cesarza czy cara, ale prawa.

Jeszcze podczas trwania okupacji do opinii publicznej na obszarach nieopanowanych przedostały się informacje o jego rzekomej zdradzie. *Krakowski Naprzód* w numerze z 11 marca 1915 r. oskarżał Aulicha o to, że

⁵⁵ Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Justiz, Justizministerium, Präsidium, A 126.101 Aulich, Artur, Standesausweise, b.m, b.p.

⁵⁶ Szerzej o działaniach wojennych we wschodniej Galicji w pierwszych tygodniach wojny: Tadeusz Pawlik, *Bitwa pod Lwowem*, Studia z wojny światowej 1914–1918, t. 4 (Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1932).

⁵⁷ „Plotkarze,” *Kurjer Stanisławowski*, sierpień 16, 1914.

pojechał do Lwowa do Bobrińskiego, aby zrzec się austriackiego poddaństwa i złożyć przysięgę wierności carowi. Sędzia miał być częstym gościem rosyjskiego komendanta miasta Stanisławowa. Gdy radca sądowy Samuel Nebenzahl w grudniu 1914 r. zameldował się ponownie do pracy w sądzie, Aulich miał mu odpowiedzieć: „Nie przyjmujemy Żydów. To już nie jest Austria”.⁵⁸ Według relacji mieszkańców, aby zdobyć przychylność Rosjan, Aulich miał zwalniać żydowskich urzędników sądowych, a pod nieobecność właścicieli nieruchomości ustanawiać kuratorami ich majątków najbardziej podejrzane osoby, które siłą otwierały zamknięte domy i przedsiębiorstwa i sprzedawały ich zawartość znacznie poniżej wartości.⁵⁹ Zapewne informacje o postawie Aulicha przywieźli na obszary nieokupowane uchodźcy ze Stanisławowa, którzy podczas krótkiej obecności w nich wojsk habsburskich w lutym i marcu 1915 r. postanowili wyjechać z miasta.

Od momentu wkroczenia do Stanisławowa w czerwcu 1915 r. austro-węgierscy wojskowi traktowali Aulicha z dużą podejrzliwością. Oficerowie pododdziałów stacjonujący w mieście bojkotowali go towarzysko, uznając go za podejrzanego politycznie. Ustały jakiegokolwiek kontakty – także służbowe między Aulichem a władzami wojskowymi. Nie zaproszono go 24 czerwca 1915 r. na spotkanie z następcą tronu arcyksięciem Karolem, który tego dnia przejeżdżał przez miasto i na dworcu spotkał się z urzędnikami.

Aby na miejscu zbadać zarzuty wysuwane wobec Aulicha, prezes Naczelnego Sądu Krajowego dla Galicji (*k.k. Oberlandesgericht*), czasowo przebywający w Ołomuńcu, wysłał do Stanisławowa w lipcu 1915 r. radcę sądowego Eugena Szalany'ego, który spotkał się tam z oskarżonym oraz kilkunastoma świadkami, przygotowując obszerny raport. Już 6 lipca Naczelny Sąd Galicyjski nakazał Aulichowi złożenie pisemnych wyjaśnień dotyczących jego działalności w trakcie rosyjskiej okupacji.

Sprawie sędziego bacznie przyglądała się opinia publiczna, między innym dlatego, że był najwyższym rangą urzędnikiem austriackim, który pozostawał w okupowanym mieście. W jednym z zachowanych anonimów z jesieni 1915 r. można było przeczytać, że Aulich swą postawą podczas okupacji wywołał powszechne oburzenie mieszkańców miasta. Jego autor (lub autorzy) wyrażali zdziwienie, że wykorzystano bolesne doświadczenia z okresu rosyjskiej okupacji w celu pozbycia się ze stanowisk urzędników

---

⁵⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), C.K. Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1/305/0/13/321, Uebersetzung aus Nr. 126 der Zeitung „Napród” vom 11. März 1915, Die Russen in Stanislau, nr 10545/390, Wiedeń, 2 IV 1915 r., 3.

⁵⁹ Ibid., Kopia zeznań mieszkańców Stanisławowa ze skargami na przewodniczącego tamtejszego sądu [Artura] Aulicha, nr 23706/941, Ołomuniec, 5 VIII 1915 r., 10.

nielojalnych i szkodzących państwu. Wciąż miano traktować takie osoby z pobłażliwością.⁶⁰

Aulichowi stawiano wiele zarzutów z okresu jego działalności podczas rosyjskiej okupacji miasta. Wśród nich wymieniano m.in. zdjęcie w salach rozpraw sądu porterów Franciszka Józefa I, wypuszczenie z więzienia w pierwszych dniach rosyjskiej okupacji osób o poglądach rusofilskich, zwalnianie z pracy żydowskich pracowników sądu, utrzymywanie stosunków towarzyskich z rosyjskimi urzędnikami, uczestniczenie w świętach organizowanych przez Rosjan, wydanie w styczniu 1915 r. obiadu dla rosyjskich urzędników, oświetlenie i ozdobienie roślinami okien swego mieszkania z okazji imienin cara 19 grudnia 1914 r. czy noszenie kokardy w rosyjskich barwach narodowych podczas zorganizowanej przez towarzystwo dobroczynne majówki 30 maja 1915 r. Miał także wygłaszać w miejscach publicznych (np. kawiarniach) oraz podczas rozmów prywatnych wątpliwości co do potencjału i siły bojowej armii austro-węgierskiej oraz szans na wyzwolenie Galicji spod rosyjskiej okupacji. W dokumentach określano to mianem „niepatriotycznych rozmów”. Do osób w kawiarni wymieniających opinie o wojnie miał rzec: „Drżą wam austriackie łydki”. Podczas krótkiego okresu wyzwolenia Stanisławowa na przełomie lutego i marca 1915 r. Aulich nie zwolnił z więzienia dwóch chłopek, a mianowicie Tekli Pluty i Emilii Wiczekowskiej z Tyśmienicy, oskarżonych przez Rosjan o zdradę na rzecz Austriaków oraz nie przekazał wojskom austro-węgierskim zabranych przez sąd opłat sądowych. Te zaś dał Rosjanom, gdy ci ponownie zajęli miasto. Generalnie sprawiał wrażenie pogodzonego z nowymi porządkami i rosyjskim panowaniem w Galicji.

Aulich zdecydowanie odpierał te zarzuty. Po pierwsze, pozostawał w mieście, podporządkowując się wydanemu 3 sierpnia 1914 r. zarządzeniu prezydium Naczelnego Sądu Krajowego Galicji, aby na wypadek wojny pozostać w miejscu urzędowania.⁶¹ Zdjęcie portretów cesarza z sal obrad sądowych nastąpiło na wyraźne polecenie Rosjan i uchroniło je od zbezczeszczenia, do jakiego doszłoby zapewne w przypadku, gdyby portrety cesarza i członków jego rodziny zdejmowali carscy żołnierze, a nie austriaccy urzędnicy. Po wkroczeniu wojsk austro-węgierskich do miasta na przełomie lutego i marca 1915 r. portrety cesarza znów trafiły do sal obrad. Jednak po kolejnym wejściu Rosjan znów je zdjęto w obawie przed zniszczeniem i profanacją. Zwolnienie większości osób przetrzymywanych w stanisławowskim

⁶⁰ AGAD, Austriackie sądy wojskowe okręgu XI Korpusu we Lwowie, sygn. 1/418/0/5/642, Anonimowe doniesienie mieszkańców Stanisławowa, nr 3481/15, załącznik B, Stanisławów, 30 XI 1915 r., 15–16.

⁶¹ AGAD, C. K. Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1/305/0/13/321, Wyrok Der Disziplinersenat des k.k. Obersten Gerichtshofes [Senatu Dyscyplinarnego C.K. Sądu Najwyższego] ws. Artura Aulicha, nr 43940/11 D/15, Wiedeń, 9 X 1917 r., 582–584.

więzieniu w pierwszych dwóch dniach okupacji wymusili na Aulichu Rosjanie. Wydali mu w tej sprawie polecenie ustne. Sędzia nie miał żadnych możliwości zapobieżenia temu. Aulich, a także inni urzędnicy austriaccy byli zmuszani do brania udziału w rosyjskich uroczystościach państwowych. Otrzymywali pisemne zaproszenia dostarczane przez policję za potwierdzeniem odbioru. Znajdowali się w podobnej sytuacji co jeńcy wojenni, zdani na łaskę i niełaskę rosyjskich włodarzy, którzy nie respektowali konwencji haskiej. Za wszelkie demonstrowanie austriackiego patriotyzmu lub niechęci do Rosjan groziła zsyłka w głąb Rosji. Nie była to czcza groźba. Za nieuczestniczenie w uroczystościach z okazji urodzin cara do Symbirsk nad Wołgą zesłano ze Stanisławowa greckokatolickiego księdza. Obawiano się także prowokacji rosyjskiej tajnej policji Ochrany (ros. *Отделение по охранению общественной безопасности и порядка*). Brak udziału w organizowanych przez Rosjan imprezach towarzyskich mógł narażać urzędników, ale i innych mieszkańców miasta, na szykany i represje.

Aulich nie mianował kuratorów mienia właścicieli zbiegłych przed wkroczeniem Rosjan z miasta. Generalnie nie bywał także w miejscach publicznych bez wyraźnej potrzeby i nie uczestniczył w zorganizowanych przez okupantów obchodach upadku Przemysła. Zresztą Rosjanie nie zaprosili na nie nikogo z austriackich urzędników. W okresie zimowym rodzina Aulichów zawsze stawiała kwiaty na oknach po to, aby miały one więcej światła. Nie było to zatem w żaden sposób związane z urodzinami cara, co mu zarzucano. Przypiętą mu przez kobietę kokardę w rosyjskich barwach narodowych podczas festynu na rzecz organizacji dobroczynnych uznał za incydent bez znaczenia. Towarzystwo dobroczynne, na które wówczas kwestowano, prowadziło w mieście dwie kuchnie ludowe i bar z tańszym jedzeniem dla inteligencji. Świadkowie docenili działalność tych instytucji, łagodzących nieco wojenną biedę.

Aresztowane i niezwolnione podczas krótkiej bytności sił austro-węgierskich w mieście chłopki były oskarżone przez Rosjan nie o lojalność wobec Austrii, ale o udział – wraz z mężczyznami ze swoich rodzin i kozakami – w napadzie rabunkowym na majątek ziemski w Markowicach. Za ten czyn Rosjanie skazali trzech kozaków na śmierć, a czterech na 10 lat więzienia. W lutym 1915 r. Aulich chciał nawet przekazać obie podejrzane austro-węgierskiemu sędziemu wojskowemu, ten jednak odmówił ich przejęcia. Podczas odwrotu w czerwcu 1915 r. Rosjanie uprowadzili je ze sobą w głąb Rosji.

Zarówno Aulich, jak i osoby wydające opinię na jego temat podkreślały, że wytrwał na posterunku w skrajnie trudnych okolicznościach i pod ogromną presją. Był zdeterminowany, aby zapewnić w miarę normalne funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Utrzymywanie działalności sądu i wymierzanie sprawiedliwości przyczyniły się do zachowania porządku publicznego w mieście. Sędzia unikał zatargów z Rosjanami po to, aby nie

miało to negatywnego wpływu na jego pracę. Przyczynił się również do uchronienia budynku sądu i znajdujących się w nim akt przed zniszczeniem. Przez pierwsze tygodnie okupacji budynek sądu zajmowały bowiem różne rosyjskie oddziały. W sądzie w okresie okupacji wciąż używano oryginalnych austriackich pieczęci z herbem państwowym i nazwami instytucji z przedrostkiem c.k. Zapewniał także wypłaty pensji urzędnikom sądowym z pożyczki, którą sam żyrował. Na jego korzyść przemawiał dotychczasowy ponadczterdziestoletni okres nienagannej służby państwowej. Przed wojną nie wnoszono przeciw Aulichowi żadnych skarg, a swą pracę wykonywał bez zarzutu. Zeznający przeciwko niemu świadkowie nie byli bezstronni i w pełni wiarygodni, a ich postawa podczas okupacji także nie była bez zarzutu.⁶²

Postępowanie dyscyplinarne wobec Aulicha ciągnęło się aż do jesieni 1917 r. Sprawa dotarła do Ministerstwa Sprawiedliwości (*k.k. Justiz-Ministerium*), Głównej Prokuraturii (*k.k. Generalprokuratur*) Austrii i Sądu Najwyższego (*k.k. Oberster Gerichtshof*). Ostatecznie w jego postępowaniu w okresie rosyjskiej okupacji nie dostrzeżono znamion zdrady stanu czy przewinienia służbowego, ale brak taktu i odwagi cywilnej oraz niestosowności. Zakwalifikowano to jako co najwyżej wykroczenie.⁶³ W marcu 1917 r. uznano, że Aulich przekroczył granice ustępstw wobec Rosjanami w niegodny sposób („*Maß des Entgegenkommens den Russen gegenüber in unwürdiger Weise*”).⁶⁴ Wykazać się miał zbyt małą powściągliwością wobec okupantów w sferze publicznej. Wynikało to jednak nie z jego nielojalności wobec Austrii, ale z braku wystarczającej refleksji nad społecznym odbiorem jego zachowania. Prezydium Naczelnego Sądu Krajowego we Lwowie (*k.k. Oberlandersgerichts-Präsidiums in Lemberg*) w październiku 1917 r. uznało poddane krytyce czyny Aulicha za „nieznaczące niezręczności”, wynikające z braku refleksji i zrozumienia konsekwencji swych czynów i opowiedziało się za udzieleniem zgody na zgłoszoną jeszcze w 1915 r. prośbę o przeniesienie go w stan spoczynku.⁶⁵ Winy, a przynajmniej przestępstwa karnego, w postępowaniu Aulicha nie znalazł także sąd polowy z siedzibą w Sokalu, przed którym toczyło się postępowanie w sprawie działań wymierzonych

⁶² Ibid., Uchwała Komisji dyscyplinarnej ck. Nadprokuratury państwa we Lwowie, L: 377/18, Lwów, 4 IV 1918 r., 277.

⁶³ Ibid., Bericht des Lemberger k.k. Oberlandesgerichtspraesidium derzeit in Olmütz vom 24. September 1915 betreffend das Verhalten des Hofrates und Kreisgerichtspraesidenten in Stanislaw Artur Aulich während der feindlichen Invasion, nr Praes 32563/11 D/15 [JM 30407/1263, wpływ 5 X 1915 r.], Ołomuniec, 24 IX 1915 r., 117–118.

⁶⁴ Ibid., Bericht der Lemberger OstA betreffend die Disziplinarsache gegen den Hofrat und Kreisgerichtspraesidenten Aulich in Stanislaw, nr 1272/1368, Wiedeń, 30 IV 1917 r., 586.

⁶⁵ Ibid., Bericht der k.k. Oberlandersgerichts-Präsidiums in Lemberg in der Disziplinarsache gegen den Hofrat und Kreisgerichtspraesidenten Artur Aulich in Stanislaw, nr 32298/11 D./17 [JM 40733/4324, wpływ 5 XI 1917 r.], Lemberg, 23 X 1917 r., 268–269.

w siły zbrojne monarchii habsburskiej. Postępowanie przed sądem wojskowym umorzono już we wrześniu 1916 r.⁶⁶

Jednak generalny prokurator 5 lipca 1917 r. postawił wiosek o wszczęciu postępowania dyscyplinarnego przeciw Aulichowi. Z kolei Senat Dyscyplinarny Sądu Najwyższego (*Der Disziplinarsenat des k.k. Obersten Gerichtshofes*) na posiedzeniu 9 października 1917 r. podjął decyzję o niewszczytaniu postępowania.⁶⁷ Jak napisano w uzasadnieniu decyzji, nie można było oceniać zachowania Aulicha według zasad obowiązujących w czasie pokoju. Wojna bowiem wpływa na stan umysłu osób znajdujących się w jej wirze. Pociąga to za sobą między innymi i taki skutek, że nie zawsze można właściwie przemyśleć własne decyzje i odpowiednio dostosować się do zmieniających się warunków.⁶⁸ Aulich doczekał niepodległej Rzeczypospolitej. Zmarł 4 maja 1921 r. we Lwowie i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

Podsumowanie

W okresie Wielkiej Wojny ludność Galicji została boleśnie dotknięta zarówno przez politykę okupacyjną władz rosyjskich, jak i przez brutalność austro-węgierskich władz wojskowych po wyzwoleniu. Bezwzględna polityka wojska wobec cywili stanowiła jeden z czynników osłabiających przywiązanie Polaków do monarchii naddunajskiej.⁶⁹ Potwierdzają to liczne źródła. Dla przykładu, w 1917 r. w swym dzienniku Matylda Sapieżyna, która straciła na wojnie syna, poległego w szeregach c.k. armii, zanotowała: „Co do mnie ciężko ubolewam nad Galicją, ona już się duchowo wyrzekła Austrii, rasa, polski patriotyzm i błędy tutejszego rządu podczas wojny to dokonały, więzi sympatii są zerwane”.⁷⁰ Z kolei po wojnie Irena Kosmowska pisała o nastrojach w Galicji po 1915 r.: „Rząd austriacki, z biegiem wojny, porzucił pozorną dobrotliwość, oddał władzę w ręce najgorszej, najbardziej bezwzględnej soldateski, która znosząc wszelkie swobody autonomiczne, wprowadziła w stosunki terror, krzywdę i niesprawiedliwość”.⁷¹ W świetle

⁶⁶ AGAD, Austriackie sądy wojskowe okręgu XI Korpusu we Lwowie, sygn. 1/418/0/5/642, K.u.k. Feldgericht Stanislaw in Skole.

⁶⁷ AGAD, C.K. Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1/305/0/13/321, Bericht der k.k. Generalprokuratur z. Z. 11272/17 [9a?] in der Disziplinarsache Artur Aulich, nr 3033/15/7 [JM 39031/4230, wpływ 23 X 1917 r.], Wiedeń, 20 X 1917 r., 262.

⁶⁸ Ibid., Wyrok Der Disziplinarsenat des k.k. Obersten Gerichtshofes [Senatu Dyscyplinarnego C.K. Sądu Najwyższego] ws. Artura Aulicha, nr 43940/11 D/15, Wiedeń, 9 X 1917 r., 582.

⁶⁹ Watson, *A Ring*, 197–198.

⁷⁰ Sapieżyna, *My*, 305.

⁷¹ Irena Kosmowska, *Polska w czasie wszechświatowej wojny* (Warszawa: Wydawnictwo Odrodzenie Polski, 1920), 8.

tych relacji, z perspektywy doświadczeń ludności cywilnej, uzasadniona wydaje się teza o tym, że Galicja podczas I wojny światowej poddana była podwójnej okupacji: rosyjskiej oraz – paradoksalnie – austro-węgierskiej.

Jakie wnioski narzucają się w przypadku sędziego Aulichy? Po pierwsze, osobom należącym do wyższych warstw społecznych – jak prezes sądu i radca dworu – łatwiej było uniknąć odpowiedzialności karnej niż przedstawicielom niższych, nieuprzywilejowanych grup. Po drugie, wraz z przeciąganiem się dochodzenia spadało także prawdopodobieństwo surowego wyroku. Po trzecie, dużą rolę w wysuwaniu oskarżeń o rzekomą zdradę odgrywały donosy.⁷² Wydaje się, że ponad sześćdziesięcioletni Aulich był człowiekiem dość słabym psychicznie, któremu brakowało odwagi cywilnej i gotowości do bohaterstwa. W kontaktach z władzami rosyjskimi nie zawsze potrafił zachować konieczny dystans, a kilka razy wykazał się brakiem taktu i niestosownością, postępując w sposób, który nie przystawał wysokiemu rangą urzędnikowi państwowemu. Jak zaznaczył jeden z obserwatorów całej sprawy sędziego Aulichy, nie wszystkich podczas okupacji stać było na okazanie pewnego stopnia heroizmu. Konstatacja ta jest w swym przesłaniu uniwersalna i odnosi się do każdej wojny i okupacji.

Bibliografia

Źródła

Archiwalia

Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa)

Austriackie sądy wojskowe okręgu XI Korpusu we Lwowie

C.K. Ministerstwo Sprawiedliwości

Archiwum Narodowe w Krakowie

Zbiór Profesora Teofila Klimy

Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Tarnowie

Zbiór materiałów „Tarnoviana” (Varia)

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv

Justiz, Justizministerium (1849–1939), Präsidium

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staats Archiv,

Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918, Ministerium des Äußern, Politisches Archiv, PA I: Allgemeines und Österreich-Ungarn (1848–1918)

Diplomatie und Außenpolitik 1848–1918, Ministerium des Äußern, Politisches Archiv, PA XL: Interna

---

⁷² Jeden z anonimów dotyczących Aulichy zachowanych w aktach został podpisany przez „Kilku patriotycznie myślących, czekających na rozstrzygnięcie, ale do tej pory rozczarowanych obywateli Stanisławowa”. Zob. AGAD, Austriackie sądy wojskowe okręgu XI Korpusu we Lwowie, sygn. 1/418/0/5/642, List, Anonim, b.m. [Stanisławów?], b.d., 15.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin)
Deutsches Reich- Zentrale, Abteilung IA, 20 Österreich

Zbiory dokumentów publikowanych

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauser der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1918. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1918.
Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrates 1917–1918, XXII. Session. Wien: Staatsdruckerei, 1918.
Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej. Sierpień 1914 r. – styczeń 1915 r. Szwajcaria: Humanitas, 1915.

Pamiętniki i dzienniki

An-Ski. *Tragedia Żydów galicyjskich w czasie I wojny światowej. Wrażenia i refleksje z podróży po kraju.* Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 2010.
Białynia-Chołodecki, Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i wspomnień.* Lwów: Redakcja, 1930.
Biliński, Leon. *Wspomnienia i dokumenty.* T. 1. Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, 1924.
Daniec, Wincenty. *Pamiętniki przeżyć wielkiej wojny.* Rzeszów: Nakładem autora, 1926.
Grabski, Stanisław. *Pamiętniki.* Cz. 1. Warszawa: Czytelnik, 1989.
Hupka, Jan. *Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie kombatanta.* Lwów: Księgarnia Gubrynowicz i syn, 1937.
Jabłońska, Helena. *Dziennik z oblężonego Przemyśla 1914–1915.* Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 1994.
Jaworski, Władysław Leopold. *Diariusz 1914–1918.* Warszawa: Oficyna Naukowa, 1997.
Kakowski, Aleksander. *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki.* Red. Józef Glemp, Tadeusz Krawczak, i Ryszard Świętek. Kraków: Platan, 2000.
Kossak, Wojciech. *Wspomnienia.* Warszawa: PAX, 1971.
Kumaniecki, Kazimierz Władysław. *Czasy lubelskie. Wspomnienia i dokumenty (19 IV 1916 – 2 XI 1918).* Kraków: L. Frommer, 1927.
Lasocki, Zygmunt. *Polacy w austriackich obozach barakowych dla uchodźców i internowanych.* Kraków: Nakładem autora, 1929.
Lubomirska, Maria. *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914–1918.* Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2001.
Sapieżyna, Matylda. *My i nasze Siedliska.* Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008.
Srokowski, Stanisław. *Z dni zawieruchy dziejowej 1914–1918.* Kraków: Księgarnia Geograficzna Orbis, 1932.

Opracowania

Achmatowicz, Aleksander. *Polityka Rosji w kwestii polskiej w pierwszym roku Wielkiej Wojny 1914–1915.* Warszawa: Neriton, 2003.
Бахтурина, Александра. *Политика Российской Империи в Восточной Галиции в Годы Первой Мировой Войны.* Москва: Агро XX, 2000.
Błażowska, Katarzyna. *Postrzeżenie totalitarnego zniewolenia. Doświadczenie wojny i okupacji w twórczości Józefa Mackiewicza.* Warszawa: Instytut Pileckiego, 2011.

- Bobrzyński, Michał. *Wskreszenie państwa polskiego. Szkic historyczny*. T. 1, *Lata 1914–1918*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1920.
- Borodziej, Włodzimierz, i Maciej Górny. *Nasza wojna. Europa Środkowo-Wschodnia 1912–1916*. T. 1, *Imperia*. Warszawa: WAB, 2014.
- Dmowski, Roman. *Polityka polska i odbudowanie państwa polskiego*. T. 1. Warszawa: Instytut Romana Dmowskiego, 1988.
- Hagen, Mark von. *War in a European Borderland. Occupations and Occupations Plans in Galicia and Ukraine, 1914–1918*. Washington: University of Washington Press, 2007.
- Höbelt, Lothar. „So wie wir haben nicht einmal die Japaner angegriffen. Österreich-Ungarns Nordfront 1914–1915.” W *Die Vergessene Front. Der Osten 1914/15. Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*. Red. Gerhard P. Groß, 87–120. Paderborn: Schöningh, 2006.
- Holquist, Peter. „The Role of Personality in the First (1914–1915) Russian Occupation of Galicia and Bukovina.” W *Anti-Jewish Violence. Rethinking the Pogrom in East European History*. Red. Jonatan Dekel-Chen, David Gaunt, Natan M. Meir, i Israel Bartal. Bloomington: Indiana University Press, 2010.
- Janusz, Bohdan. *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3 IX 1914 – 22 VI 1915)*. Lwów: Gebethner i Wolff, 1915.
- Jeřábek, Rudolf. „Militärisches Potential und Kriegsverlauf 1914/1915.” W *Die Habsburger Monarchie 1848–1918*. T. 9, *Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*. T. 1, *Der Kampf um die Neuordnung Mitteleuropas*. Cz. 1, *Vom Balkankonflikt zum Weltkrieg*. Red. Helmut Rumpler, 209–283. Wien: ÖAW, 2016.
- Kauffman, Jesse. *Iluzoryczne przymierze. Niemiecka okupacja ziem polskich w czasie I wojny światowej*. Tłum. Jan Kabat. Warszawa: PIW, 2018.
- Kiryk, Feliks, i Zygmunt Ruta, red. *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*. Cz. 2. Tarnów: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1983.
- Kosmowska, Irena. *Polska w czasie wszechświatowej wojny*. Warszawa: Wydawnictwo Odrodzenie Polski, 1920.
- Krochmal, Anna. „Społeczność greckokatolicka w Galicji w okresie inwazji rosyjskiej (1914–1915).” *Miscellanea Historico-Archivistica* 21 (2014): 227–255.
- Kucharczyk, Grzegorz, red. *Pierwsza niemiecka okupacja. Królestwo Polskie i kresy wschodnie pod okupacją mocarstw centralnych 1914–1918*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2019.
- McMeekin, Sean. *The Russian Origins of the First World War*. Cambridge MA-London: Harvard University Press, 2011.
- Mick, Christoph. *Kriegserfahrungen in Einer Multiethnischen Stadt. Lemberg 1914–1947*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2011.
- Osadczy, Włodzimierz. *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007.
- Pająk, Jerzy. *Od autonomii do niepodległości. Kształtowanie się postaw politycznych i narodowych społeczeństwa Galicji w warunkach Wielkiej Wojny 1914–1918*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2012.
- Pawlik, Tadeusz. *Bitwa pod Lwowem. Studia z wojny światowej 1914–1918*. T. 4. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1932.
- Pudłocki, Tomasz. „Donosicielstwo, niespełnione ambicje czy zdrada stanu? Problemy środowiska oświatowego Stanisławowa w latach 1914–1915 w świetle śledztwa

- przeciwko dyrektorowi I gimnazjum Michałowi Jezienickiemu.” W *Krakowskie Pismo Kresowe* 12 (2020): 81–102. <https://doi.org/10.12797/KPK.12.2020.12.04>.
- Rauchensteiner, Manfred. *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie*. Wien: Böhlau, 2013.
- Rodak, Paweł. „Niecodzienna codzienność czasu okupacji.” *Miesięcznik Znak* 652, z. 9 (2009): 38–52.
- Röskau-Rydel, Isabel, red. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau*. Berlin: Siedler, 1999.
- Sobieski, Wacław. *Dzieje Polski*. T. 3. Warszawa: Zorza, 1925.
- Stempin, Arkadiusz. *Próba „moralnego podboju” Polski przez cesarstwo niemieckie w latach I wojny światowej*. Warszawa: Neriton, 2013.
- Szczepanik, Wacław. „Życie codzienne w okupowanym mieście – Tarnów w rękach rosyjskich (10 listopada 1914 – 6 maja 1915).” W *Wielka Wojna poza linią frontu*. Red. Daniel Grinberg, Jan Snopko, i Grzegorz Zackiewicz, 307–320. Białystok: IHNPUB, 2013.
- Szczupak, Adam. *Grekokatolicka diecezja przemyska w latach I wojny światowej*. Kraków: Historia Iagiellonica, 2015.
- Szlanta, Piotr. „Der lange Abschied der Polen von Österreich.” W *Die Habsburger Monarchie 1848–1918*. T. 9, *Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg. Cz. 2, Vom Vielvölkerstaat Österreich-Ungarn zum neuen Europa der Nationalstaaten*. Wyd. Helmut Rumpler, 813–851. Wien: ÖAW, 2016.
- Szlanta, Piotr. „Maruderzy armii informacyjnej. Plotki podczas kryzysu lipcowego w 1914 r. i pierwszych dni Wielkiej Wojny.” *Przegląd Historyczny* 111, z. 2 (2020): 382–399.
- Szlanta, Piotr. „«Najgorsze bestie to są Honwedy». Ewolucja stosunku polskich mieszkańców Galicji do monarchii habsburskiej podczas I wojny światowej.” W *Galicyskie Spotkania 2011*. Red. Urszula Jakubowska, 161–179. Zabrze: Inforteditions, 2011.
- Watson, Alexander. *A Ring of Steel. Germany and Austria-Hungary in World War I*. Oxford: Penguin Books Ltd, 2015.
- Wątor, Adam. *Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku*. Szczecin: Wydawnictwo US, 2002.
- Wolff-Powęska, Anna, Katarzyna Woniak, i Robert Traba, red. „*Fikcyjna rzeczywistość*”. *Codziennosc, swiaty przezywania i pamiec niemieckiej okupacji w Polsce*. Warszawa: Wyd. ISPAN, 2016.

Prasa

- „Nowa administracja kraju.” *Kurjer Lwowski*, wrzesień 18, 1914.
- „O Galicji. Generał-Gubernator hr. Bobriński i poseł Czichaczew.” *Gazeta Narodowa*, czerwiec 4 (19), 1915.
- „Plotkarze.” *Kurjer Stanisławowski*, sierpień 16, 1914.
- „Wywiad z gen. Gub. hr. Bobrińskim.” *Gazeta Narodowa*, sierpień 4 (20), 1915.

Prace niepublikowane

- Błachnio, Jan. „Austro-węgierskie służby tyłowe w kampanii karpackiej 1914–1915.” Praca doktorska. Uniwersytet Warszawski, 2021, mps.

Internet

Buszko, Józef. „Witold Korytowski (1850–1923).” iPSB. Dostęp czerwiec 30, 2022. <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/witold-korytowski>.

STRESZCZENIE**Piotr Szlanta, Podwójna okupacja i granice kompromisu.
Galicja w okresie I wojny światowej**

Podczas I wojny światowej Galicja poddana była okupacji rosyjskiej. Rosjanie ogłosili inkorporację prowincji i prowadzili jej rusyfikację. W wyniku zwycięskiej ofensywy wojska państw centralnych wiosną 1915 r. wyzwoliły większość Galicji. Jednak na terenach oswobodzonych wojska austro-węgierskie wprowadziły brutalny reżim wojskowy, szukając zdrajców i kolaborantów. Po lecie 1915 r. autonomia Galicji została faktycznie skasowana, a prowincja podporządkowana armii. Nieoczekiwana skala represji, zwłaszcza ze strony oddziałów węgierskich, przyczyniła się do podkopania lojalności polskich mieszkańców Galicji do monarchii habsburskiej. Pozwala to – w ocenie autora – na wysunięcie tezy, iż z perspektywy mieszkańców Galicji można mówić o podwójnej okupacji prowincji w latach 1914–1918. Na przykładzie losów prezesa sądu w Stanisławowie Artura Aulich (1850–1921), który przebywał w mieście podczas rosyjskiej okupacji, opisano, jakie – w ocenie władz austriackich – zachowania z okresu okupacji uznawano za godne potępienia.

Słowa kluczowe: Pierwsza wojna światowa, Galicja, okupacja, rządy wojskowych, represje, Artur Aulich

SUMMARY**Piotr Szlanta, Double Occupation and the Limits of Compromise.
Galicia during the World War I**

During the First World War, Galicia was occupied by the Russians. The Russians announced the incorporation of the province into its Empire and carried out a program of Russification. As a result of a victorious offensive, the Central Powers liberated most of Galicia in the spring of 1915. However, in the liberated territories, the Austro-Hungarian military introduced a brutal regime, which actively sought out traitors and collaborators. Galicia's autonomy was effectively abolished in June 1915 when the province was subordinated to the army. The unexpected scale of repression, especially from the Hungarian troops, contributed to the undermining of loyalty that the Polish inhabitants of Galicia had towards the Habsburg monarchy. According to the author, this situation allows the thesis to be put forward that between 1914–1918 the province was occupied twice from the perspective of the inhabitants of Galicia. On the example of the president of the court in Stanisławów, Artur Aulich (1850–1921), who stayed in the city during the Russian occupation

and describes what type of behavior during the occupation was considered worthy of condemnation according to the Austrian authorities.

Keywords: World War I, Galicia, occupation, military rule, repressions, Artur Aulich

ZUSSAMENFASSUNG

Piotr Szlanta, Doppelbesetzung und die Grenzen eines Kompromisses. Galizien während des Ersten Weltkriegs

Während des Ersten Weltkriegs wurde Galizien von russischen Truppen besetzt. Die Russen kündigten die Eingliederung der Provinz an und führten ihre Russifizierung durch. Infolge der siegreichen Offensive befreiten die Armeen der Mittelmächte im Frühjahr 1915 den größten Teil Galiziens. In den befreiten Gebieten führte die österreichisch-ungarische Armee jedoch ein brutales Militärregime ein und suchte nach Verrätern und Kollaborateuren. Nach dem Sommer 1915 wurde die Autonomie Galiziens faktisch aufgehoben und die Provinz der Armee unterstellt. Das unerwartete Ausmaß der Repressionen, vor allem durch ungarische Truppen, trug dazu bei, die Loyalität der polnischen Bewohner Galiziens gegenüber der Habsburger Monarchie zu untergraben, was nach Ansicht des Autors die These zulässt, dass man aus Sicht der Bewohner Galiziens von einer doppelten Besetzung der Provinz zwischen 1914 und 1918 sprechen kann. Am Beispiel des Schicksals des Gerichtspräsidenten in Stanisławów, Artur Aulich (1850–1921), der sich während der russischen Besetzung in der Stadt aufhielt, wird beschrieben, welche Verhaltensweisen aus der Besatzungszeit nach Ansicht der österreichischen Behörden als verwerflich galten.

Stichworte: I Weltkrieg, Galizien, Besetzung, Militärherrschaft, Repression, Artur Aulich